

Κεφάλαιο I

ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑ

Στην ενότητα «Περιηγήσεις στην Μικρασία» ο Παντελής Καψής μάς οδηγεί σε μαγευτικά μέρη της δυτικής Μικράς Ασίας, όπως η Ιωνία και η Αιολία. Με αριστοτεχνικό τρόπο δίνονται στον αναγνώστη ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τους κατοίκους και το φυσικό κάλλος των περιοχών, την τοπική γαστρονομία, την ηθογραφία, το ανθρωπογενές περιβάλλον, αλλά και το ισχύον τότε αξιακό πλαίσιο. Κατά τη διάρκεια αυτών των «εκδρομών- μετακινήσεων» ο συγγραφέας κάνει χρήση των μέσων μεταφοράς που λειτουργούν εκεί (σιδηρόδρομος, αμάξι, βαπόρι) παραθέτοντας διαφωτιστικά στοιχεία για τις χρονοαποστάσεις της εποχής.

Από γεωγραφική άποψη, η βιωματική περιπλάνηση ξεκινάει από την αφροκέντητη χερσόνησο της Ερυθραίας, τα Βουρλά, τον Τσεσμέ και την Αγία Παρασκευή, την αγαπημένη ιδιαίτερη πατρίδα του συγγραφέα. Στη συνέχεια, κατευθυνόμαστε προς τα Σώκια με τις ποικίλες ομορφιές και την Έφεσο ενώ μετά ανεβαίνοντας προς τα νότια παράλια της Προποντίδας, περνάμε από τη Μαγνησία για να συναντήσουμε την παραλιακή Αρτάκη, την Προύσα και τα Μουδανιά. Τέλος, επανερχόμενοι στην Πρωτεύουσα της Μικρασίας τη Σμύρνη, μάς περιμένουν τα προάστια της όπως το Κορδελλιό με τους παραδεισένιους κήπους του, το «Τυρολέζικο χωριό» του Μπουρνόβα και το Σεβντίκιοϊ, το χωριό της αγάπης...

Καθώς έχουν παρέλθει δεκαετίες από τότε που ο Παντελής Καψής επισκέφθηκε εκείνους τους ονειρεμένους τόπους για τελευταία φορά, το ύφος του παραμένει έντονα νοσταλγικό. Παράλληλα η γλαφυρότητα των περιγραφών και η συναισθηματική φόρτιση δεν θίγουν την αντικειμενικότητα και την αξιοπιστία των αφηγήσεων του συντάκτη...

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΡΥΘΡΑΙΑΝ

Α΄ - Ο Βουρλάς

Θα φύγουμε σήμερα από τη Σμύρνη για λίγες μέρες. Θα κάνουμε ένα κοντινό ευχάριστο ταξίδι και θα επισκεφθώμεν μίαν από τας ελληνικωτέρας περιοχάς της Μ. Ασίας, την περιλάλητον Ερυθραίαν, που κάποτε εχρησίμευσεν ως σωστική αποβάθρα για το ναυαγισμένο έθνος μας.

Θα ταξιδεύσουμε με τα μέσα της εποχής. Με αμάξι.

Θα πάμε λοιπόν στο Χάνι του Κιοπετζόγλου, όπου σταθμεύουν τα ταχυδρομικά αμάξια, οι περίφημες Νταλίκες, που αντιπάγκους για καθίσματα, έχουν αναπαυτικά ντιβάνια.

Ξεκινούμε από τη Σμύρνη λίγο πριν από το μεσημέρι και προχωρούμε χωρίς καμμία προσπάθεια να φθάσουμε στο τέρμα μας μια ώρα αρχύτερα.

Υστερα από λίγα χιλιόμετρα, αφού αφήσαμε το τελευταίο χωριό της Σμύρνης, δηλαδή το Κοκαργιαλί, είχαμε διασχίσει την μικρή χερσόνησο, εις την άκρην της οποίας είναι το περίφημο Καστράκι και βρεθήκαμε στην παραλία. Ο δρόμος από εδώ ίσαμε τη Σκάλα του Βουρλά είναι παραλιακός.

Ούτε ένα βράχο δεν συναντούμε κατά μήκος της μεγάλης παραλίας. Μια απέραντη συνεχής αμμουδιά, κάθε τόσο και μια τράτα και σε κάθε 2-3 χιλιόμετρα και ένα εξοχικό καφεενεδάκι, που κατά κανόνα σταθμεύει το αμάξι για να πιουν τα άλογα νερό και οι επιβάται κανένα καραφάκι με μεζέ, σπαρταριστές παπαλίνες που μόλις βγήκαν από τη θάλασσα. Και το πράσινο άφθονο. Ούτε μια σπιθαμή γης ακαλλιέργητος. Και τ' αμπέλια γεμάτα από καλλιεργητές και τα χωριά, πολλά χωριά, που είναι στην πλαγιά του νοσταλγικού βουνού Δυο Αδέλφια, καθώς είναι κάτασπρα με κόκκινες στέγες, δίνουν τον τόνο μιας πρόσχαρης και ευτυχισμένης ζωής.

Στη Σκάλα, δηλαδή στο επίγειο του Βουρλά, δεν σταθμεύουμε καθόλου. Από εδώ προχωρούμε, αφήνοντας την παραλία δια μέσου μιας καταπράσινης πεδιάδος και ύστερα από μια ώρα αντικρύζουμε τους ανεμόμυλους του Βουρλά, που καθώς τρίζουν οι δυνατές αντένες τους, σου κάνουν την εντύπωση φρουρών γιγάντων, που φρουρούν την πόλιν των ηρώων του ασύγκριτου Βουρλά.

Τον διασχίζουμε χωρίς να βγούμε από την νταλικά, η οποία σταθμεύει στο άλλο άκρο της πόλεως, στο χάνι του Μπαμπά Τζάνη, από όπου θα ξεκινήσουμε το πρωί για τον Τσεσμέ.

*

Για τον Βουρλάν, την μεγαλύτεραν ύστερα από την Σμύρνη ελληνική πόλι της Ιωνίας έχουν γραφή πολλά παρά πολλών.

Οι Βουρλιώτες ήταν κατ' εξοχήν γεωργοί. Αγαπούσαν την γην που από αιώνων εκαλλιέργουν οι πρόγονοί των, με πάθος, με αξιωσύνην. Εν καιρώ ημέρας –κατά τας εργασίμους ημέρας εννοείται– η πόλις ήτο σχεδόν νεκρά, γιατί οι κάτοικοί της ήσαν όλοι έξω στ' αμπέλια των και χωράφια των, μα η ζωή της επανήρχιζε το βράδυ όταν άρχιζαν να καταφθάνουν τα κοπάδια των καλιεργητών που επέστρεφαν από τον μόχθο της εργασίας. Τότε άνοιγαν οι ταβέρνες και τα μαγαζιά και τα καφενεία και ξεχύνετο στα ταρσιά και στη Λότζα και στα καλντιρίμια των μαχαλάδων κόσμος. Κόσμος εύθυμος, ζωηρός, γλεντζές.

Αγαπούσαν λοιπόν οι Βουρλιώτες με έρωτα την γην των πατέρων των και γι' αυτό ήσαν έτοιμοι σε κάθε στιγμή να την υπερασπισθούν εν η περιπτώσει υπήρχε κίνδυνος να την χάσουν. Γι' αυτό κάθε Βουρλιώτης ύστερα από τα γεωργικά του εργαλεία εφρόντιζε να έχη και το όπλο του, το οποίον έχρυπτε μετά στοργής και προς το οποίον κατέφευγε εν καιρώ ανάγκης.

Τον Μάιον του 1914 έγιναν οι τρομεροί ανθελληνικοί διωγμοί εις τα Μικρασιατικά παράλια, τους οποίους υπεκίνησεν ως γνωστόν εκείνο το κερασφόρον τέρας, ο Φον Σάνδερς Λίμαν πασ-

σάς. Πόλεις ολόκληροι άδειαζαν από τους Έλληνας κατοίκους των μέσα σε λίγες ώρες και εν διαστήματι ολίγων ημερών 350 χιλιάδες Έλληνες της Ιωνίας και της Αιολικής γης πετάχτηκαν στη θάλασσα.

Ακόμη και το ξακουσμένο για τα παλληκάρια του Αϊβαλή έπαθε συμφορά. Μόνον τον Βουρλά δεν σκέφθηκαν οι βάρβαροι να πειράξουν. Η μάλλον σκέφθηκαν και εξεδήλωσαν δια διαφόρων τρόπων τας θηριώδεις προθέσεις των, αλλά δεν τόλμησαν το παραμικρόν εναντίον της ηρωικής πόλεως, παρά τους αφορισμούς και τας διαταγάς του Νεοτουρκικού Κομιτάτου. Και τούτο διότι οι Βουρλιώτες κατά την διάρκειαν των τρομερών εκείνων ημερών αφήκαν κατά μέρος τα λιαγάρια των και τα τσαπιά των και αντ' αυτών πήραν στα χέρια των τα γκραδάκια των. Όποιος τυχόν δεν είχε εύρισκε εύκολα, γιατί υπήρχαν οι αλγισμόνητοι κοντραμπατζήδες.

Οι Τούρκοι του Ταλαάτ και του Εμβέρ ειδοποιήθησαν καταλλήλως ότι εάν απετόλμων το παραμικρόν εναντίον του Βουρλά, θα το επλήρωναν πολύ ακριβά. Και οι βάρβαροι φρονίμως ποιούντες ουδέν κατά της ηρωικής πόλεως απετόλμησαν.

*

Τον Αύγουστο του 1922 ο στρατός του Νουρεδδίν δεν ετόλμησε να μπη στο Βουρλά ως εχθρός. Έστειλε πρώτα δυο αξιωματικούς και συνήψε συμφωνία με τους προκρίτους των Βουρλών. Έδωσε τον λόγον της τιμής του ότι δεν θα πειράξη κανένα κάτοικον, ότι θα σεβασθή την τιμήν, την ελευθεριαν και την ζωήν των κατοίκων και έτσι μόνον οι Βουρλιώτες επείσθησαν να επιτρέψουν την είσοδον των Τούρκων εις την πόλιν των αμαχητί.

Την αφέλειαν των την επλήρωσαν ακριβά.

Γιατί ο Νουρεδδίν δεν ετήρησε τον λόγον της στρατιωτικής του τιμής. Δύο-τρεις ημέρες μετά την είσοδον του τουρκικού στρατού εις την πόλιν, οι Τούρκοι ηθέλησαν να παίξουν τον ρόλον των κατακτητών και τότε οι Βουρλιώτες χωρίς χρονοτριβήν

άρπαξαν τα όπλα και επί αρκετά εικοσιτετράωρα μάχαι σκληροί διεξήγοντο μέσα εις την πόλιν μεταξύ στρατού και πολιτών.

Χιλιάδες Βουρλιώτες εύρον τον θάνατον μαχόμενοι υπέρ της πατρίου γης και ολίγοι εσώθησαν συνοδεύοντες τα γυναικόπαιδα εις τας νησίδας που είναι μέσα στον κόλπο των Βουρλών.

Οι Τούρκοι επλήρωσαν την παρασπονδιάν των με το παραπάνω.

Τα πηγάδια του Βουρλά ακόμη είναι γεμάτα από σκελετούς Τούρκων...

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΡΥΘΡΑΙΑΝ

Β΄ Τσεσμές

Βέβαια, δεν εξωφλήσαμε με τον Βουρλάν. Για την αλησμόνητη και πολυαγάπητη αυτή πολιτεία που έδωσε στην Ιωνία μια έντονη νότα ελληνικότητας θα ασχοληθώ και μάλιστα δια μακρών σε προσεχή μου σημειώματα. Σήμερα όμως βιάζομαι να φθάσω μια ώρα αρχύτερα στο τέρμα του ταξιδιού μου, στην πρωτεύουσα της Ερυθραίας, στον Τσεσμέ.

Χωρίς κανένα δισταγμό υποστηρίζω ότι η Ερυθραία ήτο όχι μόνον το ελληνικότερο τμήμα της Ανατολής, αλλά και η γραφικότερα και νοσταλγικότερα περιφέρειά της. Ήταν η ελληνικότερα αφού από τους 80 χιλιάδες των κατοίκων της μόνον οι 4-5 χιλιάδες ήσαν Τούρκοι. Όλοι οι άλλοι κάτοικοί της, δηλ. 75 χιλιάδες ήσαν Έλληνες καθαροί, η δε ελληνική ήτο η γλώσσα την οποίαν μόνον ωμίλουν και ηγνούν και αυτοί οι Τούρκοι κάτοικοί της.

Η Ερυθραία δεν είχε ούτε δάση, ούτε ποταμούς, ούτε λιμνας, ούτε κοιλάδας ρομαντικής. Είχε όμως λόφους χθαμαλούς καταφύτους από το ευγενέστερον των φυτών, την άμπελον, και προ

παντός είχε τα ωραιότερα ακρογιάλια του κόσμου. Ακρογιάλια δαντελωτά, ήμερα, χωρίς βράχους και χωρίς φουρτούνες.

Αυτή καθ' εαυτήν η Ερυθραία είναι μια χερσόνησος και αποτελεί την δυτικώτερη άκρην της Ασιατικής Ηπείρου, αλλά στα ακρογιάλια της σχηματίζονται αναρίθμητες άλλοι χερσόνησοι με φυσικά ανάλογα λιμάνια και ορμίσκους πραγματικά μικρά ήμερα Φιόρδ που τα φωτίζει αδιάκοπα το φως του λαμπροτάτου Ιωνικού ηλίου.

Η πρώτη πόλις που συναντά το αμάξι μας ύστερα από πορεία εξάωρο, από τον Βουρλάν, είναι τα Αλάτσατα. Η πόλις αυτή, πριν από την καταστροφή του 1914 είχε 15 χιλιάδας κατοίκους, όλους Έλληνες και εκαυχάτο ότι έβγαζε πολλούς κληρικούς. Πράγματι πολλοί δεσποτάδες του Οικουμενικού Θρόνου και των Πατριαρχείων Αλεξανδρείας και Ιεροσολύμων ήσαν Αλατσατιανοί. Η μεγαλύτερη όμως υπερηφάνεια των Αλατσατών είναι ο Γ. Διλβόις ο οποίος υπηρετών εις τον αμερικανικόν στρατόν κατά τον πρώτον παγκόσμιον πόλεμον απέθανεν εις μίαν από τας μάχας της Καμπανίας υπέρ της δόξης της Αμερικής και της τιμής του ελληνικού ονόματος, κατά τον ίδιον τρόπον που απέθαναν εις τας Θερμοπούλας οι Σπαρτιάται του Λεωνίδα. Η θετή του Πατρίς, η Αμερική, τον ετίμησε κατά τρόπον μεγαλειώδη και τα οστά του σήμερον αναπαύονται τιμητικώς εις μεγαλοπρεπή τάφον παραπλεύρως του τάφου όπου αναπαύεται ο ιδρυτής της Αμερικανικής Ανεξαρτησίας Γ. Βάσιγκτων.

Υπάρχουν ίσως Αμερικανοί που αγνοούν το όνομα του Προέδρου Ρούζβελτ. Ουδείς όμως Αμερικανός υπάρχει που να μη ξέρη το όνομα του πρώτου ήρωος του αμερικανικού στρατού Γεωργίου Διλβόη.

Δέκα ή ένδεκα χιλιόμετρα ύστερα από τα Αλάτσατα φθάνουμε στον περιβάλλοντα Τσεσμέ, στη Κρήνη των αρχαίων.

Δυο είναι τα χαρακτηριστικά του Τσεσμέ: Πρώτον το μεγάλο

και ωραίο ενετικό κάστρο του και δεύτερον το ωραιότατο λιμάνι του που ήταν πάντα γεμάτο από μεγάλα καράβια. Ύστερα από τη Χίο ο Τσεσμές ήταν η μεγαλύτερη Σκάλα-Μαρίνα του Λεβάντε και τα τσεσμελίδικα καράβια έπαιξαν πολύ μεγάλο ρόλο πριν κυριαρχήσει η ατμήρης ναυτιλία. Το παλιοσιδερικό, όπως αποκαλούσανε τα βαπόρια, οι παλιοί θαλασσινοί.

Ελληνικότατος ως πόλις και ο Τσεσμές. Είκοσι πέντε χιλιάδες οι κάτοικοί του, όλοι Έλληνες εκτός 2-3 χιλιάδων Τούρκων που είχαν ως μητρικήν των γλώσσαν την ελληνικήν. Μοιραία πόλις ο Τσεσμές, εις τα 1922, εστάθηκε η αποβάθρα από την οποίαν μαπακάρησαν για τη Χίο τα λείψανα της μεγάλης ελληνικής στρατιάς. Ο Τσεσμές είχε την τραγική ευτυχία να ξανασκληρωθή, ύστερα από όλας τας ελληνίδας πόλεις της Ανατολής και εις την επί της παραλίας πλατεΐαν του ετελέσθη εν θλιβερά τελετή μια μακάβρια εκατόμβη.

Οι τελευταίοι αποχωρούντες εκ της πολυφιλήτου μαρτυρικής Μικρασιάτιδος γης, ήρωες που ανήκον εις την ένδοξον Μεραρχίαν του Αρχιπελάγους και εις το θρυλικόν ευζωνικόν σύνταγμα 5/42 αφού εκράτησαν ακινήτους εις ευλαβή απόστασιν τους ακολουθώντας Τούρκους παρέδωσαν εις το πυρ όλα τα αυτοκίνητα και εφόνευσαν όλα τα υποζύγια δια να μη περιέλθουν εις χείρας του εχθρού και κατόπιν επεβιβάσθησαν περιαλγείς εις τα αναμένοντα πλοία δια την απέναντι Χίον. Μοιραίος ο λιμήν του Τσεσμέ.

Κατά τα τέλη του προπαρελθόντος αιώνας εφωτίσθη από μίαν άλλην άλλης εκατόμβης λάμπιν. Τότε, εις τα 1770, ο ρωσικός στόλος υπό τον ναύαρχον Σπυριδώφ κατεναυμάχησε τον Σουλτανικόν στόλον διοικούμενον υπό του ναυάρχου Χασάν Τζεζαερλή και επυρπόλησε όλα, μέχρις ενός, τα τουρκικά πολεμικά δια πυρπολικών επανδρωμένων με Έλληνας θαλασσινούς.

Εις ανάμνησιν του μεγάλου εκείνου κατορθώματος του ρωσικού στόλου η ρωσική αυτοκρατορία ανήγγειρε κατά τα τέλη του